

Διερευνώντας τη σχέση των Ελλήνων εφήβων με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (2019-2021): Συμπεριφορές και στάσεις

Δικτυακός τόπος περιοδικού: <http://mag.e-diktyo.eu/>

Δικτυακός τόπος e Δικτύου: www.e-diktyo.eu

Επικοινωνία: ntzimop@sch.gr

Ευσταθοπούλου, Παγώνα-Νίκη¹, Μπακόπουλος Νικόλαος²

¹ Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κλάδου ΠΕ02, Πρότυπο Γυμνάσιο Πάτρας
pefstath@sch.gr

² Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, κλάδου ΠΕ19, Πρότυπο Γυμνάσιο Πάτρας
nmpako@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έρευνα αφορά σε Έλληνες εφήβους, μαθητές / τριες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο»: οι μαθητές / τριες του Πρότυπου Γυμνασίου Πάτρας το σχολικό έτος 2020-2021 και οι μαθητές / τριες του Γενικού Λυκείου Δεμενίκων το σχολικό έτος 2019-2020 συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο για τη χρήση του διαδικτύου και ειδικότερα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Οι ερευνητές συνέκριναν τα αποτελέσματα από τα διαφορετικά αυτά σχολεία. Διερευνήθηκε η σχέση των εφήβων με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, δηλαδή πότε αποκτούν λογαριασμούς σε αυτά, πόσο και γιατί τα χρησιμοποιούν και εάν γνωρίζουν τους πιθανούς κινδύνους από τη χρήση τους. Ακόμη, εξετάστηκε κατά πόσο οι εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που παρακολούθησαν οι μαθητές / τριες τους επηρέασαν ή/και τους ενημέρωσαν αποτελεσματικά.

Τα αποτελέσματα ήταν ενδιαφέροντα και μπορούν να αξιοποιηθούν είτε για οργανωμένες σχετικές εκπαιδευτικές δράσεις είτε για τη διενέργεια περαιτέρω ερευνών. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες έφηβοι στην πλειονότητά τους έχουν λογαριασμό σε πάνω από ένα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ξεκινούν την ενασχόλησή τους αυτή από τα 12 ή 13 τους χρόνια και στα μισά της εφηβείας (15 ετών) αφιερώνουν πάνω από τρεις ώρες την ημέρα σε αυτά. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης εμφανίζονται ως χώρος κοινωνικοποίησης των εφήβων, κάτι που οι παλαιότερες γενιές πραγματοποιούσαν μόνο πρόσωπο με πρόσωπο.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έφηβοι, ασφάλεια στο διαδίκτυο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενασχόληση με τους υπολογιστές είναι μια πραγματικότητα στην εποχή που ζούμε. Το φαινόμενο αυτό είναι πιο έντονο όσο αναφερόμαστε σε μικρότερες ηλικίες, όπως εφήβους και παιδιά. Πολλοί είναι αυτοί που ανησυχούν για τις ώρες που αφιερώνει η νεότερη γενιά μπροστά στην οθόνη ενός υπολογιστή ή τάμπλετ, με την έρευνα να επικεντρώνεται και να αναλύει τις αρνητικές επιπτώσεις του φαινομένου στους νέους. Ξεκινώντας από τον προβληματισμό αυτό και με αφορμή την πανελλήνια έρευνα στο πλαίσιο του προγράμματος «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο» (2019), όπου και περιγράφονται πολλές οπτικές της συμπεριφοράς των εφήβων, ηλικίες 12-17, ως προς το διαδίκτυο και τη χρήση του, αποφασίσαμε να διερευνήσουμε ένα μέρος του φαινομένου αυτού, τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ, social media) από τους εφήβους. Η έρευνα έλαβε μέρος στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο» και σε εύρος δύο σχολικών ετών (έτος 2019-2020 και έτος 2020-2021) και σε δύο σχολεία, το Γενικό Λύκειο Δεμενίκων (ΓΕΛ Δεμενίκων) και το Πρότυπο Γυμνάσιο Πάτρας (ΠΓΠ). Στόχος μας ήταν να κατανοήσουμε τη διαδικτυακή συμπεριφορά των εφήβων, και να αξιοποιήσουμε τις γνώσεις μας αυτές ώστε να σχεδιάσουμε στο μέλλον τις αναγκαίες παρεμβάσεις στους μαθητές / τριες.

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΦΗΒΟΥΣ

Ως μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ΜΚΔ) εννοούμε «διαδικτυακούς Τόπους που παρέχουν ως υπηρεσία την παραγωγή και δημοσίευση περιεχομένου από τους ίδιους τους χρήστες του Διαδικτύου και όχι από κάποια εταιρία» (Τζικιόπουλος, 2019, Βικιπαίδεια, 2021). Δεν είναι συγκεκριμένα τα ΜΚΔ, αλλά ποικίλλουν ανά εποχή, εμφανίζονται καινούρια ανά πάσα στιγμή, αλλά σαφώς υπάρχουν κάποια πιο

διαδεδομένα ή δημοφιλή. Ενδεικτικά αναφέρουμε το facebook, το instagram, το youtube και φυσικά πολλά άλλα. Σύμφωνα με την πανελλαδική έρευνα του Δικτύου «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο» (2019), αλλά και αντίστοιχες έρευνες σε χώρες του εξωτερικού (Mason , 2017, Fu & Cook, 2020), οι νέοι αφιερώνουν ένα μεγάλο μέρος του 24ώρου τους εμπρός στις οθόνες, απασχολούμενοι κυρίως με τα ΜΚΔ. Η πραγματικότητα αυτή απασχολεί έντονα τους κηδεμόνες τους, γονείς και εκπαιδευτικούς, καθώς πολλοί πιστεύουν ότι η επίδραση τέτοιας μακροχρόνιας ενασχόλησης θα έχει αρνητικές συνέπειες. Αφορμώμενοι από την ανησυχία αυτή, ξεκινήσαμε και εμείς τη μικρή αυτή έρευνα σε εφήβους.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο», οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί εκπόνησαν σχετικές ενημερωτικές δράσεις. Στο ΓΕΛ Δεμενίκων και το σχολικό έτος 2019-2020 πραγματοποιήθηκε ενημερωτική παρουσίαση δια ζώσης στους μαθητές / τριες της Β Λυκείου σε συνεργασία με κοινωνική λειτουργό από το «Χαμόγελο του παιδιού» σχετική με τη χρήση του διαδικτύου και τον διαδικτυακό εκφοβισμό. Στο Πρότυπο Γυμνάσιο Πάτρας και κατά το σχολικό έτος 2020-2021, οι μαθητές / τριες της Α Γυμνασίου παρακολούθησαν διαδικτυακά - λόγω της πανδημίας Covid19 - την Ημερίδα επ' ευκαιρία της Ημέρας του Ασφαλούς Διαδικτύου 2021, την Τρίτη 9 Φεβρουαρίου την ενημερωτική διαδικτυακή εκδήλωση με τίτλο: "Ημέρα Ασφαλούς Διαδικτύου 2021 - Μια μεγάλη γιορτή" με κεντρικό μήνυμα: "Όλοι μαζί για ένα καλύτερο διαδίκτυο"(2021). Η εκδήλωση οργανώθηκε υπό την αιγίδα του Ελληνικού Κέντρου Ασφαλούς Διαδικτύου του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ) και του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου (ΠΣΔ). Η εκδήλωση απευθυνόταν σε μαθητές / τριες και εκπαιδευτικούς (μπορείτε να την παρακολουθήσετε ακολουθώντας το σχετικό σύνδεσμο στις βιβλιογραφικές αναφορές).

Μετά την πραγματοποίηση των δράσεων αυτών και σε συνεννόηση με τους μαθητές / τριες, τους στάλθηκε ένα σύντομο ανώνυμο ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο (googleforms), ίδιο και για τους μαθητές / τριες των ιδίων σχολείων, τα ερωτήματα του οποίου παρατίθενται στο παράρτημα (Ερωτήσεις 1 έως 23 που συμβολίζονται ως ΕΡ1,ΕΡ2 κοκ).

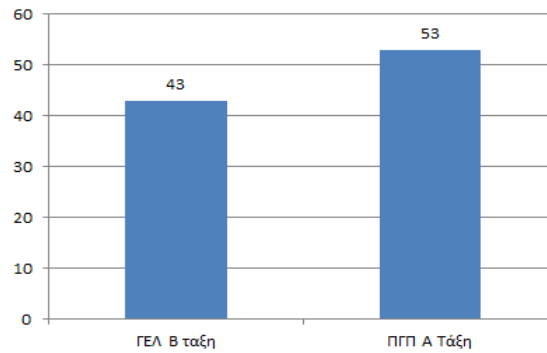
Οι απαντήσεις και τα γραφήματα παρουσιάζονται αυτόματα από την εφαρμογή googleforms, ενώ στατιστική ανάλυση των δεδομένων επιβεβαίωσε τις τάσεις που εντοπίστηκαν και αναλύονται παρακάτω. Για τις ανάγκες της στατιστικής ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό εργαλείο P.S.P.P. (2018) Πραγματοποιήθηκε περιγραφική στατιστική, έλεγχο με πίνακα διασταύρωσης. Ξεκινώντας από τη μηδενική υπόθεση (H0) ότι «οι δυο μεταβλητές που εξετάζουμε είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους», εξετάσαμε τη στατιστικά σημαντική ή μη συσχέτιση των απαντήσεων των μαθητών στις ερωτήσεις. Η εναλλακτική υπόθεση (H1) ήταν αν οι δυο μεταβλητές που εξετάζουμε είναι εξαρτημένες.

Σύμφωνα με τον ο Pearson Χ-Τετράγωνο που προέκυψε να είναι <0,001, καταρρίπτεται η μηδενική υπόθεση ότι οι μεταβλητές είναι ανεξάρτητες, για τις παρακάτω συσχετίσεις:

Οι απαντήσεις των μαθητών στο ΓΕΛ Δεμενίκων και το ΠΓΠ διέφεραν σημαντικά ως προς το ποιο ΜΚΔ χρησιμοποιούν, την ηλικία που ξεκίνησαν να έχουν λογαριασμό ΜΚΔ, το γιατί έφτιαξαν το λογαριασμό και τι υλικό περιλαμβάνει, αλλά και το πού θα αναζητούσαν βοήθεια σε περίπτωση διαδικτυακού εκφοβισμού. Επίσης, μεταξύ των δύο σχολείων, διέφεραν πολύ οι ώρες που κατά μέσο όρο κατανάλωναν στο ΜΚΔ της αρεσκείας τους.

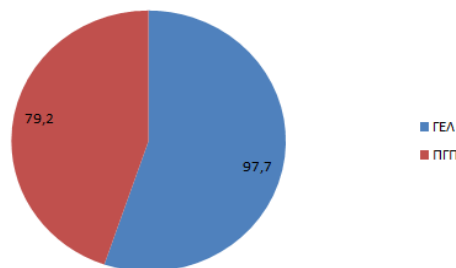
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Περιγράφοντας το δείγμα των μαθητών που απάντησαν το ερωτηματολόγιο, ήταν 43 μαθητές / τριες της Β' Λυκείου του ΓΕΛ Δεμενίκων, σχεδόν μοιρασμένοι σε κορίτσια (58,1%) και αγόρια (41,9%). Ηλικιακά οι περισσότεροι ήταν 17 ετών (60,5%), ενώ οι υπόλοιποι ήταν 16 ετών (34,9%) και 15 ετών (4,7%). Στο ΠΓΠ, 53 μαθητές / τριες της Α' Γυμνασίου 62,3% αγόρια και 37,7% κορίτσια, ενώ ηλικιακά ήταν 12 (58,5%) και 13 ετών (41,5%). Το γεγονός ότι το ποσοστό των αγοριών στο ΠΓΠ είναι ιδιαίτερο αυξημένο σε σχέση με των κοριτσιών είναι αποτέλεσμα του τρόπου εισαγωγής με εξετάσεις στην Α Γυμνασίου, δηλαδή με λίγα λόγια δεν είναι αποτέλεσμα τυχαίας κατανομής, όπως σε ένα συνηθισμένο σχολείο, όπως το ΓΕΛ Δεμενίκων.

Σχήμα 1: Δείγμα συμμετεχόντων μαθητών (EPI)

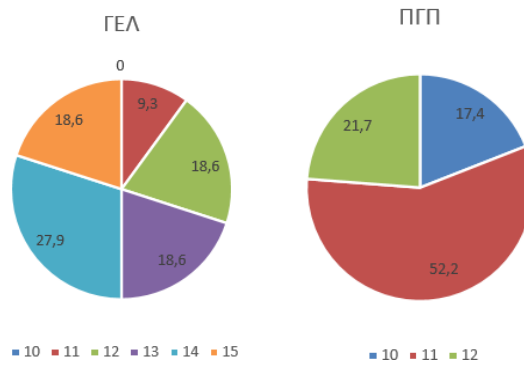
Όταν οι μαθητές / τριες ρωτήθηκαν εάν διαθέτουν λογαριασμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε καταφατικά (97, 7%) στο ΓΕΛ Δεμενίκων, ενώ στο ΠΓΠ 79,2% έχουν λογαριασμό. Τη διαφοροποίηση αυτή θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε στο νεαρότερο της ηλικίας των μαθητών γυμνασίου.

Σχήμα 2: Ποσοί διαθέτουν λογαριασμό ΜΚΑ (EP3)

Διερευνώντας τα ΜΚΔ που οι έφηβοι του ΓΕΛ Δεμενίκων χρησιμοποιούν, βρήκαμε ότι το instagram είναι το πιο δημοφιλές με διαφορά (95,3%), ακολουθούν Facebook (72,1%) και Youtube (62,8%). Τα σχετικά πρόσφατα δημιουργημένα δίκτυα SnapChat (44,2%) και TikTok (34,9%) ανέρχονται δυναμικά σε χρήση. Το Twitter (14%) φαίνεται να εγκαταλείπεται σιγά σιγά. Ενδιαφέρον είναι ότι στους μαθητές / τριες του ΠΓΠ πρώτο σε χρήση εμφανίζεται το youtube (58,8%), με το instagram (39,2%) και το tiktok (39,2%) να ακολουθούν με παρόμοια ποσοστά. Το facebook(19,6%) υστερεί σημαντικά. Οι απαντήσεις ανάμεσα στα δύο σχολεία πιθανότητα διαφέρουν είτε λόγω του νεαρότερου της ηλικίας των μαθητών του ΠΓΠ είτε του κοινωνικό-οικονομικού τους υποβάθρου, καλύτερου σε σχέση με το ΓΕΛ Δεμενίκων. Όλες όμως οι απαντήσεις αυτές καταδεικνύουν ότι ένας έφηβος στις μέρες μας δεν έχει λογαριασμό μόνο σε ένα ΜΚΔ.

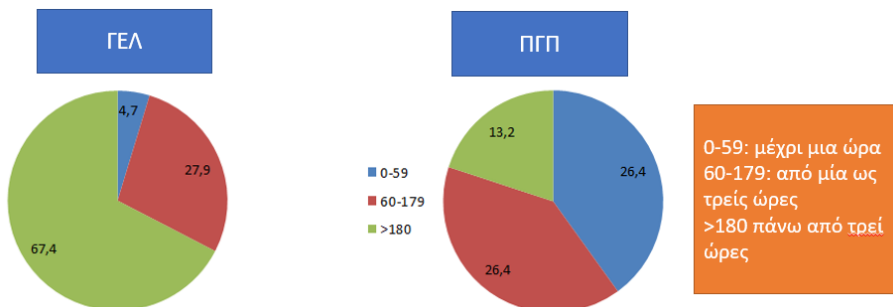
Καίρια είναι η ερώτηση για το από ποια ηλικία ξεκίνησαν τη χρήση των ΜΚΔ (EP5), όσοι απάντησαν. Στο ΓΕΛ Δεμενίκων, οι μαθητές / τριες δήλωσαν ότι απέκτησαν δικό τους λογαριασμό στα 11 ετών (9,3%) που είναι σαφώς ένα ανησυχητικό χρονικό όριο. Στις ηλικίες των 12 ετών (18,6%) και 13 ετών (18,6%), ενώ 14 ετών (27,9%) και 15 ετών (18,6%) άνοιξε λογαριασμό. Αντίστοιχα, οι μαθητές / τριες του ΠΓΠ στην πλειονότητά τους άνοιξαν λογαριασμό στα 10 ετών (17,4%), ετών 11 (52,2%), και 12 ετών (το 21,7%) απέκτησαν ΜΚΔ. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι οι μαθητές / τριες / τριες του ΠΓΠ ξεκίνησαν νωρίτερα από τους μαθητές / τριες / τριες του ΓΕΛ, αυτή η διαφοροποίηση βρέθηκε στατιστικά σημαντική. Ίσως γιατί οι μαθητές / τριες / τριες του ΠΓΠ ανήκουν σε ανώτερο κοινωνικό-οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο (μεγαλύτερη πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες), ενώ το σχολείο είναι στο κέντρο της πόλης, άρα τα παιδιά έχουν λιγότερες ασχολίες εκτός σπιτιού ή/και διαδικτύου. Θεωρούμε ότι οι απαντήσεις επισημαίνουν την ανάγκη έγκαιρης ενημερωτικής παρέμβασης στους εφήβους ήδη από το Δημοτικό ή το αργότερο στην πρώτη τάξη του γυμνασίου ώστε να γνωρίζουν πριν ξεκινήσουν την ενασχόλησή τους με τα ΜΚΔ.

Σχήμα 3: Σε ποια ηλικία απέκτησαν λογαριασμό στα ΜΚΔ (EP5)

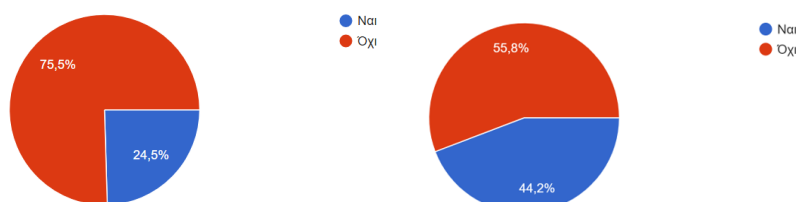
Για τους μαθητές / τριες ο λόγος δημιουργίας λογαριασμού παρουσιάζεται ξεκάθαρος (EP6): επικοινωνία με φίλους κατά 93%. Επισημαίνεται έτσι το χάσμα γενεών μεταξύ γονέων, εκπαιδευτικών και μαθητών, οπότε πλέον οι έφηβοι επικοινωνούν διαφορετικά μέσω διαδικτύου. Μια παρατήρηση επίκαιρη μετά την κρίση με τον Covid-19 και τον υποχρεωτικό εγκλεισμό όλων. Ως δεύτερος λόγος χρήσης των ΜΚΔ αναδεικνύεται η πληροφόρηση για τα χόμπι τους με 44,2% στο ΓΕΛ Δεμενίκων, ενώ στο ΠΓΠ τα ποσοστά είναι 76,1% για επικοινωνία με φίλους, αλλά πληροφορίες για χόμπι και σπορ με 45,7%.

Αλλά πόσο συχνά χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ; Η συντριπτική τους πλειοψηφία των μαθητών του ΓΕΛ Δεμενίκων ασχολείται καθημερινά (97,7%), ενώ στο ΠΓΠ το 87,2%. Η απάντηση αυτή διευκρινίστηκε με τις απαντήσεις στην επόμενη ερώτηση (EP8) για το πόσες ώρες την ημέρα αφιερώνει ένας έφηβος στα ΜΚΔ.

Σχήμα 4: Πόσες ώρες την ημέρα αφιερώνει ένας έφηβος στα ΜΚΔ

Φυσικά οι έφηβοι στην πλειοψηφία τους δε θεωρούν ότι η χρήση αυτή τους απομακρύνει από άλλες ασχολίες (EP9): 55,8% στους μαθητές / τριες Λυκείου των Δεμενίκων, ενώ 44,2% παραδέχονται ότι τους απομακρύνει. Οι μικρότεροι μαθητές / τριες του ΠΓΠ θεωρούν ότι τους αποσπά μόνο 24,5%, ενώ οι υπόλοιποι απαντούν αρνητικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι ίδιοι οι έφηβοι κατανοούν ότι η ενασχόλησή τους με τα ΜΚΔ τους αποσπά από τις δραστηριότητες της καθημερινότητας, με την αύξηση να είναι ραγδαία σε 4 μόλις χρόνια (από την Α Γυμνασίου στη Β Λυκείου).

Σχήμα 5: η χρήση αυτή τους απομακρύνει από άλλες ασχολίες (EP9)

Η χρήση και οι πληροφορίες (EP10) που λαμβάνουν οι έφηβοι από τα ΜΚΔ αφορούν κυρίως την επικοινωνία με φίλους (97,7%), απάντηση που ταυτίζεται και με το λόγο που άνοιξαν εξ αρχής το λογαριασμό τους. Σαν δεύτερη χρήση εμφανίζεται η συλλογή πληροφοριών για παιχνίδια και σπορ κατά 62,8% και τρίτη με 11,6% των ερωτηθέντων, συλλέγουν πληροφορίες για τα επαγγέλματα. Για

τους μικρότερους μαθητές / τριες του ΠΓΠ, οι απαντήσεις ακολουθούν παρόμοιο μοτίβο: επικοινωνία με φίλους (76,6%) και ενημέρωση για σπορ (57,4%).

Αναφορικά με τι υλικό κυρίως φιλοξενεί ο λογαριασμός τους στα ΜΚΔ (EP11), 60,5% των μαθητών του ΓΕΛ Δεμενίκων αναφέρουν φωτογραφίες τους, 27,9% βίντεο, 23,3,% κείμενο και 20,9% προσωπικές πληροφορίες, ενώ 41,9% περιλαμβάνει όλα τα παραπάνω. Στους μαθητές / τριες του ΠΓΠ κυριαρχούν βίντεο (39,1%) και φωτογραφίες (30,4%), κείμενο (37%) και προσωπικές πληροφορίες (10,9%). Βλέπουμε ότι τα ποσοστά του «επικίνδυνου» υλικού σχεδόν διπλασιάζονται για τους μαθητές / τριες Λυκείου, δηλαδή εκθέτουν περισσότερες προσωπικές πληροφορίες και δεδομένα.

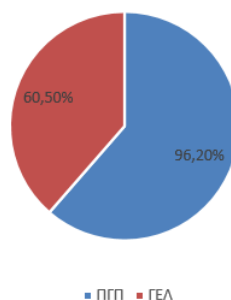
Φτάνοντας στις ερωτήσεις περί ασφάλειας, όταν οι έφηβοι ερωτώνται εάν θα πρόσθεταν στο προφίλ τους κάποιον που δε γνωρίζουν (EP12), στο ΓΕΛ Δεμενίκων απαντά «ΝΑΙ» το 62,8%, ενώ «ΟΧΙ» το 37,2%. Οι μικροί μαθητές / τριες (ΠΓΠ) απαντούν όχι κατά 83%. Όμως, παρότι εξαιρετικά ενημερωμένα και με έντονη επίβλεψη από τους γονείς, οι μαθητές / τριες του ΠΓ απαντούν «ναι» κατά 17%. Θεωρούμε ότι η διαφορά αυτή αιτιολογείται βάσει ηλικίας των παιδιών. Αυτό σημαίνει ότι δε διαγιγνώσκουν κάποιο κίνδυνο στην πράξη τους αυτή. Πιθανότατα μελλοντικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις να επικεντρωθούν στην κατανόηση της σοβαρότητας της επιλογής αυτής και των επιπτώσεών της: θα έδινε κάποιος σε έναν άγνωστο δια ζώσης όλα του τα στοιχεία π.χ. διεύθυνση, τηλέφωνο, κοκ).

Παραδόξως όμως στην επόμενη ανοιχτή ερώτηση για το πώς αντιλαμβάνονται οι έφηβοι μαθητές / τριες τον όρο «προσωπικά δεδομένα» (EP14), φαίνεται να τον κατανοούν απόλυτα. Ο όρος περιλαμβάνει “Φωτογραφίες, εικόνες, βίντεο και γενικά προσωπικά αρχεία που αφορούν τον διαχειριστή του προφίλ”, “Προσωπικά δεδομένα είναι κάθε πληροφορία που αναφέρεται στο πρόσωπο του κάθε ατόμου, όπως: το όνομα του, η οικογενειακή του κατάσταση, η ηλικία του, ο τόπος κατοικίας του κτλ” λένε οι μαθητές / τριες του ΓΕΛ Δεμενίκων. Οι μαθητές / τριες του ΠΓΠ απαντούν «Ο όρος "προσωπικά δεδομένα" αναφέρεται σε οποιαδήποτε πληροφορία αφορά ένα άτομο και την προσωπική του ζωή.», «Κάτι πολύ ευαίσθητο, που δεν πρέπει να μοιραζόμαστε με αγνώστους». Έτσι οι μαθητές / τριες εμφανίζονται να ξέρουν την επικινδυνότητα, αλλά πράττουν το αντίθετο.

Στην ερώτηση «Έχει τύχει ποτέ σε εσάς ή φίλους σας, να εκβιάζεται με προσωπικά δεδομένα;» (EP15), στο Λύκειο το 81,4% απαντά αρνητικά και το 18,6% απαντά θετικά. Οι μαθητές / τριες Γυμνασίου απαντούν αρνητικά κατά 94,3% Οπότε το ποσοστό αυτό είναι αρκετά ανησυχητικό για να προβούμε σε ενημερωτικές δράσεις σε γονείς και μαθητές / τριες ώστε και να αποτρέπονται τέτοιες καταστάσεις, αλλά και σε περίπτωση που συμβαίνουν να ενημερώνονται και να κινητοποιούνται οι αρμόδιες υπηρεσίες (Διεύθυνση Δίωξης ηλεκτρονικού εγκλήματος). Εύλογα, το 97,7% των μαθητών ΓΕΛ απαντά ότι γνωρίζει τι είναι ο διαδικτυακός εκφοβισμός, ενώ στο ΠΓΠ 96,2% απαντούν «ναι».

Διερευνώντας το πού θα ζητούσαν βοήθεια οι έφηβοι του ΓΕΛ Δεμενίκων (EP17), το 60,5% των μαθητών θα απευθυνόταν στους γονείς, 23,3,% σε φίλους, 14% σε μια τηλεφωνική γραμμή και μόνο το 2,3% στους καθηγητές τους. Σίγουρα το μικρό ποσοστό που θα απευθυνόταν σε καθηγητές δείχνει μια έλλειψη εμπιστοσύνης προς αυτούς ή σιγουριά ότι δε γνωρίζουν για να βοηθήσουν.

ΓΟΝΕΙΣ

Σχήμα 6: αναζήτηση βοήθειας από τους γονείς

Η στροφή των μαθητών σε γονείς κυρίως και μετά σε φίλους, που είναι συνήθως συνομήλικοι, επιβεβαιώνει ότι οι δράσεις πρέπει να στοχεύουν στην ενημέρωση των γονέων, αλλά και των μαθητών των ίδιων. Η τηλεφωνική γραμμή συγκεντρώνει κάποια προτίμηση, αλλά προϋποθέτει οι μαθητές / τριες να γνωρίζουν τη γραμμή αυτή και να πιστεύουν ότι μπορεί να τους βοηθήσει. Στο ΠΓΠ, 96,2% θα καταφύγουν στους γονείς τους, ενώ καθηγητές και φίλοι εμφανίζονται ως μεταγενέστερες

επιλογές. Το 100% των ερωτηθέντων μαθητών του ΓΕΛ Δεμενίκων και το 92,5% του ΠΓΠ γνωρίζουν τι είναι τα ψεύτικα προφίλ απαντά καταφατικά.

Στην ερώτηση «Έχετε εσείς ή οι φίλοι σας ψεύτικα προφίλ;» (EP19), το μεγάλο ποσοστό του ΓΕΛ Δεμενίκων 34,9% είτε διαθέτει είτε γνωρίζει φίλους που διαθέτουν ψεύτικο προφίλ, ενώ στο ΠΓΠ 81,1% απάντησαν αρνητικά και 18,9% «ναι». Αυτό σημαίνει ότι «εκμεταλλεύονται» την ανωνυμία του διαδικτύου ή/και προσπαθούν να προστατέψουν τα δεδομένα τους με τον τρόπο αυτό. Βέβαια αυτό σημαίνει ότι εκθέτουν και τον εαυτό τους σε κίνδυνο (αυτό μάλλον δεν το συνειδητοποιούν), γιατί το προφίλ με το οποίο «κινούνται» διαδικτυακά δεν προδίδει ότι είναι ανήλικοι. Εντυπωσιακό είναι, για εμάς τις μεγαλύτερες γενεές, ότι ήδη από τόσο μικρά, τα παιδιά καταφεύγουν σε «ψεύτικα προφίλ» και εμπλέκονται στο «χορό» της διαδικτυακής εξαπάτησης.

Στην ερώτηση «Μπορείτε να διακρίνετε ένα ψεύτικο προφίλ και πώς;» (EP20), μόνο 7 απάντησαν πώς δεν ξέρουν να διακρίνουν τα ψεύτικα προφίλ. 6 άτομα απαντούν με αβεβαιότητα, ενώ οι απαντήσεις των υπολοίπων 30 (69,7%) ήταν ιδιαίτερα συγκεκριμένες και αναλυτικές όπως «Ναι μπορώ, συνήθως από την κακή ανάλυση των φωτογραφιών που υπάρχουν στο προφίλ και συνήθως δεν έχουν φωτογραφία προφίλ», «Η φωτογραφία προφίλ παίζει σημαντικό ρόλο αλλά και από την στιγμή που θα αρχίσει να σου στέλνει μήνυμα ένας ξένος, ξέρεις πως κάτι δεν πάει καλά. Άρα εγώ προσωπικά δεν απαντάω είτε είναι ψεύτικο είτε όχι άμα δεν τον ξέρω», «Μπορώ να διακρίνω ένα ψεύτικο προφίλ κυρίως από τις φωτογραφίες που έχει ανεβάσει καθώς και το όνομα παίζει σημαντικό ρόλο! Επίσης και από αυτούς που ακολουθεί (κοινοί φίλοι)», «Μπορώ γιατί συνήθως δεν έχει φωτογραφίες και ακολούθους. Μπορεί να έχει μόνο μια ή 2 που να φαίνεται ένας /μια όμορφος/ή χωρίς φίλους.», «Από τους ακόλουθους του, τις φωτογραφίες του εάν έχει», «Ναι από την ανάλυση της φωτογραφίας κυρίως». Οι μικρότεροι μαθητές / τριες απαντούν «ναι» κατά 49,1% και «όχι» κατά 50,9%, δηλαδή είναι εντελώς μοιρασμένοι. Σημειωτέων ότι ακόμη και αυτοί που δηλώνουν ότι ξέρουν, απαντούν «Όταν τα ενδιαφέροντα του ανθρώπου, τα οποία προβάλλονται μέσω των αναρτήσεών του, δεν συμφωνούν με την ηλικία του.», «Αν οι φωτογραφίες που κοινοποιεί ή η φώτο προφίλ είναι ίδια με κάποιο άτομο από τις φωτογραφίες του google ή άλλων εφαρμογών όπως Pinterest. Βέβαια υπάρχουν και άλλοι τρόποι που εγώ όμως δεν γνωρίζω ακόμα...», ενώ οι πιο «ψαγμένοι» ελέγχουν ip address ή αντιπαραβάλλουν φωτογραφίες και στοιχεία του προφίλ με την ηλικία του ατόμου και τους φίλους του.

Το τελευταίο σκέλος των ερωτήσεων αφορούσε στις δράσεις/παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο ΓΕΛ Δεμενίκων το έτος 2019-2020 στη Β λυκείου και 2020-2021 στην Α τάξη του ΠΓΠ. Οπότε 72,1% απάντησε θετικά στα Δεμένικα και 81,1% στο ΠΓΠ. Στην ερώτηση «τι νέο μάθατε ή σας κέντρισε το ενδιαφέρον;» (EP22 και EP23), στο ΓΕΛ Δεμενίκων οι μαθητές / τριες θεωρούν πως «ναι». Εντύπωση τους έκαναν 4 ειδών πληροφορίες: η αναφορά στη λειτουργία της κάμερας και πόσο εύκολα μπορεί να λειτουργεί εν αγνοία μας («Όταν μιλάμε με βίντεο κλήση η κάμερα δεν απενεργοποιείται όταν τελειώσει η κλήση οπότε πρέπει να την καλύπτουμε με κάτι η να την γυρίζουμε η από την αρχή να μην μιλάμε με άγνωστους»), η ευκολία με την οποία προσωπικά μας δεδομένα μπορούν να διαρρεύσουν, δηλαδή νομίζουμε ότι έχουμε τον έλεγχο χωρίς αυτό να ισχύει («Ότι το να παραβιάσει κάποιος προσωπικά μας δεδομένα είναι πιο εύκολο από όσο πιστεύουμε.»), «Να διακρίνω καλύτερα τους ψεύτικους λογαριασμούς στα μέσα κοινωνικά δικτύωσης και να προσέχω τους κινδύνους που εμφανίζονται στο διαδίκτυο», «Πόσο εύκολο είναι να εξαπατηθεί κανείς από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης», «Αυτό που αποκόμισα ήταν πως πρέπει να είμαστε πιο συγκρατημένοι και λιγότερο ενθουσιώδης σε κάτι/κάποιον που δεν γνωρίζουμε και απλώς εκφράζει κολακειές προς το άτομο μας»), τι μπορούν να κάνουν σε περίπτωση διαδικτυακού εκφοβισμού, κάτι πολύ σημαντικό, αλλά και οι ψυχολογικές του επιπτώσεις και η διαχείρισή τους («Το πώς να συμπεριφερθώ όταν βρεθώ σε κατάσταση ηλεκτρονικού εκφοβισμού», «Μου κέντρισε το ενδιαφέρον το γεγονός ότι ακόμα και οι πιο απλές προβαλλόμενες πληροφορίες μπορεί να επιφέρουν τραγικές επιπτώσεις στη ζωή μας. Πχ αναφορά σχολείου στην περιγραφή στο Instagram μπορεί να προκαλέσει απαγωγή», «Ότι δεν πρέπει να φοβόμαστε και να σκεφτόμαστε τι θα πουν οι άλλοι και να τα κρατάμε μέσα μας, επειδή μπορούμε να τα καταπολεμούμε και να μην έχουμε άγχος για τίποτα λέγοντας αυτά στους γονείς μας ή καθηγητές κ.α.») Η αντίστοιχη ερώτηση στο ΠΓΠ, συγκέντρωσε απαντήσεις όπως «το πόσο συχνός είναι ο εκφοβισμός και το τι τρόπους χρησιμοποιούν για να μας "ψαρέψουν"», «Έμαθα πως δεν πρέπει να μιλάω με αγνώστους και δεν θα πρέπει να έχω εμπιστοσύνη σε αυτούς που δεν γνωρίζω καλά», «Πως δεν πρέπει να υπάρχει η ψευδαίσθηση πως ο κόσμος των social media αποτελεί πραγματικότητα», «ότι πρέπει να είμαστε προσεκτικοί και πρέπει να

σκεφτόμαστε τις συνέπειες πριν κάνουμε κάτι», «ότι, ειδικά τη συγκεκριμένη περίοδο, πρέπει να δημιουργήσουμε ένα δίκτυ ασφαλείας από άτομα που αγαπάμε». Οι απαντήσεις αυτές είναι ενθαρρυντικές ως προς το αποτέλεσμα της παρέμβασης, αλλά και υποστηρικτικές για περαιτέρω δράσεις.

Η τελευταία ερώτηση αφορούσε στο «πώς πιστεύετε ότι η εμπειρία και οι γνώσεις που λάβατε από αυτή την ενημέρωση μπορούν να αξιοποιηθούν στην καθημερινότητά σας;» και οι απαντήσεις των περισσότερων μαθητών ήταν εξαιρετικά ενθαρρυντικές για τέτοιες δράσεις/παρεμβάσεις, αλλά και δίκτυα όπως «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο», γιατί τα παιδιά φαίνεται να αποκόμισαν πράγματα χρήσιμα για την καθημερινότητά τους και τη ζωή τους, αλλά και είναι πρόθυμα “to spread the word” στους φίλους τους. Σημαντικό είναι ότι κατανόησαν τη σοβαρότητα. Μερικές ενδεικτικές απαντήσεις είναι: «Να σκέφτομαι περισσότερο που δίνω πληροφορίες για μένα», «Φυσικά όλα αυτά που έμαθα θα τα χρησιμοποιήσω στη καθημερινότητα μου άλλωστε αυτό οφείλω να κάνω», «Πιστεύω ότι μπορώ να προστατεύσω τον εαυτό μου καλύτερα». Τα παιδιά του ΠΓΠ απάντησαν ενδεικτικά: «Θα ελέγχω κάθε τι στο διαδίκτυο και θα συνεχίσω να μην δέχομαι να παίζω με άτομα που δεν γνωρίζω, και δεν θα πιστεύω όσα διαβάζω, αλλά θα τα συζητώ με τους γονείς μου», «Αρχικά θα πρέπει να κατανοήσω την σημασία τους. Μετά θα πρέπει να ξέρω να τα αναγνωρίζω όταν μου συμβούν. Και τρίτον θα πρέπει να γνωρίζω πως να τα αντιμετωπίσω.», «Αν δεν δίνω πληροφορίες για τα προσωπικά μου δεδομένα, θα υπάρχει μικρότερη πιθανότητα να στοχοποιηθώ».

Τέλος, ρωτήσαμε μόνο τους μικρούς μαθητές / τριες του ΠΓΠ «Ποιόν τρόπο θα επιλέγατε για να ενημερώσετε τους φίλους σας για τους κινδύνους που υπάρχουν», και μεταξύ άλλων απάντησαν: «Δίνοντας τους να δουν το βίντεο με την ομιλία που παρακολουθήσαμε. Και όταν βρεθούμε από κοντά καλό θα ήταν να το συζητούσαμε παρέα με τους καθηγητές μας. Προτρέποντάς τους να το συζητήσουν και με τους γονείς τους.», «1. Να τους πω για τις συνέπειες αυτών των κινδύνων 2. Να τους δώσω συμβουλές για το πως να το αντιμετωπίσουν 3. Να τους πω πως μπορούν να αναγνωρίζουν αυτούς τους κινδύνους»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής σε Έλληνες εφήβους έδειξαν ότι οι έφηβοι γνωρίζουν τη χρήση, αλλά και την επικινδυνότητα του διαδικτύου. Συνειδητοποιούν ότι παρασύρονται στην πολύωρη χρήση των ΜΚΔ, ακόμη και σε βάρος των καθημερινών τους δραστηριοτήτων της πραγματικής ζωής, αλλά και την ύπαρξη «ψεύτικων προφίλ». Όμως δεν κατανοούν το μέγεθος του κινδύνου, ούτε και έχουν μια σαφώς ορισμένη διέξοδο διαφυγής σε περίπτωση προβλήματος. Δηλαδή δε γνωρίζουν πού θα καταφύγουν αν κάτι πάει στραβά ώστε να προστατευτούν ή/και να «διορθώσουν» το σφάλμα και τις συνέπειές του. Τα αποτελέσματα της έρευνας συμφωνούν γενικά με την έρευνα σε 14000 μαθητές / τριες (Ελληνικό κέντρο ασφαλούς διαδικτύου, 2019). Παρόμοιες τάσεις στην συμπεριφορά των εφήβων ως προς την χρήση των ΜΚΔ, διέγνωσαν έρευνες σε άλλες χώρες (Craig, 2021, Mason, 2017).

Σημαντικό είναι να σημειώσουμε ότι οι έφηβοι του σήμερα χρησιμοποιούν τα ΜΚΔ ως χώρο κοινωνικοποίησης, όπου προσπαθούν να ενηλικιωθούν, αλλά και να εξερευνήσουν την σεξουαλικότητά τους. Το μείγμα αυτό γίνεται εκρηκτικό αν προσθέσουμε την αστάθεια και το ευάλωτο της εφηβικής ηλικίας, αλλά και το προσβάσιμο του διαδικτύου από οποιοδήποτε σημείο και με ποικίλους τρόπους. Ακόμη, η έρευνά μας κατέδειξε το μέγεθος του φαινομένου «χρήση των ΜΚΔ από τους εφήβους»: τα ΜΚΔ είναι αναγκαία για αυτούς, είναι συνυφασμένα με τους εφήβους του σήμερα. Επομένως, δεν έχει νόημα η απαγόρευση χρήσης τους, που μολονότι είναι πρακτικά αδύνατη συχνά επιβάλλεται από τους γονείς τους σε μια προσπάθεια να «ελέγξουν» τη χρήση των ΜΚΔ. Ταυτόχρονα, τα ΜΚΔ εκθέτουν τους εφήβους σε όλους τους πιθανούς κινδύνους του πραγματικού κόσμου της ενήλικης ζωής (παρενόχληση κάθε είδους, χρήση ουσιών, κοκ), ενώ ο δράστης κρύβεται πίσω από την οθόνη. Η ενημέρωση των εφήβων με παρεμβάσεις παιδαγωγικές ή μη εντός και εκτός σχολικού χώρου είναι επιτακτική ανάγκη και μάλιστα, όπως δείχνουν τα αποτελέσματα, πρέπει να γίνεται πολύ νωρίς: από τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού ή την πρώτη Γυμνασίου, καθώς ήδη στην αρχή της εφηβείας διαθέτουν πλέον του ενός λογαριασμούς ΜΚΔ. Η μόνη λύση, κατά τη γνώμη των ερευνητών, είναι η έγκαιρη και έγκυρη παρέμβαση στα παιδιά.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο Δίκτυο «Ασφάλεια στο Διαδίκτυο» και στους μαθητές / τριες μας, του ΓΕΛ Δεμενίκων και του ΠΓΠ, που συμμετείχαν με ενθουσιασμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Εκδήλωση για την «Ημέρα Ασφαλούς διαδικτύου 2021-Μια μεγάλη γιορτή» (2021). Προσπέλαση από: https://video.sch.gr/asset/detail/JYMAeOxUcgSTVJML8cvYNo6M_May_2021

Ελληνικό Κέντρο Ασφαλούς Διαδικτύου (2019) Έρευνα σε 14.000 μαθητές / τριες ηλικίας 10-17 ετών για τις διαδικτυακές συνήθειες παιδιών και εφήβων στην Ελλάδα Προσπέλαση από:

<https://saferinternet4kids.gr/wp-content/uploads/2019/06/2019-%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1-%CE%B3%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF-GR.pdf> May 2021

Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, Βικιπαίδεια (προσπέλαση 2021)

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AD%CF%83%CE%B1_%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%84%CF%8D%CF%89%CF%83%CE%B7%CF%82

Στατιστικό Πρόγραμμα P.S.P.P. (2018) <https://www.gnu.org/software/pspp/>

Craig, W. , Boniel-Nissim, M., King, N., Walsh, S., Boer, M., Donnelly, P., Harel-Fisch, Y., Malinowska-Ciéslik, M., Gaspar de Matos, M., Cosma, A., Van den Eijnden, R., Vieno, A., Elgar, J. F., Molcho, M., Bjereld, Y., & Pickett, W. (2020) “Social Media Use and Cyber-Bullying: A Cross-National Analysis of Young People in 42 Countries” Volume 66Issue 6SupplementS1-S108, Understanding Adolescent Health and Wellbeing in Context: Cross-National Findings from the Health Behaviour in School-aged Children Study, Edited by Jason Nagata, Προσπέλαση από:

[https://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(20\)30107-5/fulltext](https://www.jahonline.org/article/S1054-139X(20)30107-5/fulltext) May 2021

Jun Fu & Julia Cook (2020) Everyday social media use of young Australian adults, Journal of Youth Studies, DOI: [10.1080/13676261.2020.1828843](https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1828843)

Mason, M. (2017). The use of the internet and social media by young people. Προσπέλαση από: https://www.researchgate.net/publication/315658325_The_use_of_the_internet_and_social_media_by_young_people May, 2021

Toma, C., Chen, A., Olson, Ch., Tingting, F.& Bradford, B. (2020) *Youth Social media use and well-being The International Encyclopedia of Media Psychology*. Jan Van den Bulck (Editor-in-Chief), David Ewoldsen, Marie-Louise Mares, and Erica Scharrer (Associate Editors).© 2021 JohnWiley & Sons, Inc. Published 2021 by JohnWiley & Sons, Inc.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε τις ακόλουθες ερωτήσεις και για τους μαθητές / τριες των δύο σχολείων:

- EP1 Φύλο
- EP2 Ηλικία
- EP3 Έχετε λογαριασμό σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
- EP4 Αν ναι, σε ποιό/ποια; άλλο
- EP5 Από ποια ηλικία ξεκινήσατε να διατηρείτε λογαριασμό;
- EP6 Γιατί δημιουργήσατε λογαριασμό;
- EP7 Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;
- EP8 Αν τα χρησιμοποιείτε κάθε μέρα, πόσες ώρες κατά μέσο όρο είστε ενεργοί σε αυτά;
- EP9 Ο χρόνος που αφιερώνετε εκεί, πιστεύετε ότι σας αποσπά από άλλες ασχολίες σας; (π.χ. αθλητικές δραστηριότητες, διάβασμα, βόλτα με φίλους κ.ά.);
- EP10 Ποια χρήση κάνετε (ή τι πληροφορίες λαμβάνετε) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

- EP11 Ο λογαριασμός / λογαριασμοί σας τι υλικό περιλαμβάνουν;
- EP12 Προσθέτετε φίλους, που δεν γνωρίζετε προσωπικά;
- EP13 Αν όχι, γιατί;
- EP14 Τα σημαίνει για εσάς ο όρος «προσωπικά δεδομένα»;
- EP15 Έχει τύχει ποτέ σε εσάς ή φίλους σας, να εκβιάζεται με προσωπικά δεδομένα;
- EP16 Ξέρετε τι είναι διαδικτυακός εκφοβισμός;
- EP17 Σε περίπτωση διαδικτυακού εκφοβισμού σας, πού θα ζητούσατε βοήθεια;
- EP18 Ξέρετε τι είναι τα ψεύτικα προφίλ;
- EP19 Έχετε εσείς ή οι φίλοι σας ψεύτικα προφίλ;
- EP20 Μπορείτε να διακρίνετε ένα ψεύτικο προφίλ και πώς;
- EP21 Έχετε παρακολουθήσει φέτος κάποια ενημέρωση/δράση για την ασφάλεια στο διαδίκτυο και το σχολικό εκφοβισμό;
- EP22 ΑΝ ΝΑΙ, τι νέο μάθατε ή σας κέντρισε το ενδιαφέρον;
- EP23 Πώς πιστεύετε ότι η εμπειρία και οι γνώσεις που λάβατε από αυτή την ενημέρωση μπορούν να αξιοποιηθούν στην καθημερινότητά σας;